

Problematika zalesňování neproduktivních zemědělských pozemků v České republice

Matter of low-yield lands reforestation in the Czech Republic

Dušan Kacálek, Jan Bartoš

Abstract

The low-yield lands reforestation is an important problem at present time mainly because of a glut of food production in the European markets. Thus reforestation depends on the other needs of the Czech economy. Main suitable parts of non productive lands in the Czech Republic are situated in the piedmonts and mountains. Potential area given for reforestation amounts about 265 000 hectares. The aim of reforestation is mainly wood production either in managed forest stands or in energy plantations (poplars) for exploitation of energy wood. Naturally the forest stands established in the sites of agricultural lands will yield the other (non-market) functions of forests (for example hydrological, soil conservation or hygienic function). Another role of the newly established forest stands is importance to landscape conservation as well.

Key words: reforestation, low-yield lands, Czech republic

ÚVOD

Zalesňování nedostatečně produktivních zemědělských pozemků je v současné době poměrně aktuální otázkou především vzhledem k panujícímu přebytku potravinové produkce na evropských trzích a z toho vyplývajících požadavků na jiné hospodářské využití lokalit situovaných především v podhůřích a horách České republiky. Podle vládního usnesení č. 1229/1999, týkajícího se zalesňování zemědělských půd činí výměra půd potenciálně určených k zalesnění v rámci našeho státu 265 tisíc hektarů (Rejček, Dušek 1994). Cílem zalesnění těchto pozemků je produkce dřeva a to buď klasicky v lesnický obhospodařovaných porostech nebo zakládáním plantáží rychlerostoucích dřevin (především topoly) k získání dostupné obnovitelné energetické suroviny. Ovšem takto založené porosty budou mít i další významné funkční účinky spojené s existencí lesa v krajině (hydrická, půdoochranná, hygienická funkce apod.) i ve vazbě na případné zájmy ochrany přírody spojené se zvyšováním a podporou biodiverzity v krajině, např. formou realizace projektů ÚSES (Šindelář 1994). Značný význam má také obnova rozptýlené keřové a stromové vegetace v krajině.

HISTORIE ZALESŇOVÁNÍ

Většina nám dnes známých historických dokumentů popisuje značný hospodářský tlak lidské společnosti na lesy na území dnešní České republiky. Často jsou zmiňovány problémy s nedostatkem užitkového dříví v souvislosti s poklesem plochy lesní půdy. Ovšem jenom zřídka se hovoří také o případném znovuzalesnění zemědělsky obhospodařovaných lokalit. První zmínky o takovém počínání máme ze 16. století. Týkají se výměrou nevelké lokality v okolí staré pražské obory a také zvětšování plochy lesů zalesňováním v okolí Karlových Varů (Poleno 1985). Nebyly to ale jenom tyto snahy v minulých staletích, které znamenaly nárůst plochy lesů na zemědělských pozemcích. K rozsáhlejšímu šíření lesních porostů na

opuštěných zpustlých zemědělských půdách totiž došlo během třicetileté války v 17. století. Po uklidnění hospodářských poměrů ovšem docházelo k opětovnému snižování výměry lesů. V průběhu dalších let sílilo uvědomění si významu zvýšení výměry lesního půdního fondu nejen v jednotlivých právních předpisech, ale i v širších vrstvách obyvatelstva. Proto také bylo například v období 1897 – 1945 v českých zemích zalesněno 18 408 hektarů nelesních půd (Zásměta, Lazák 1970 in Jůva, Klečka, Zachar a kol. 1975). Je třeba ovšem počítat se skutečností, že tento údaj nepředstavuje hlavně zemědělské pozemky, ale nelesní půdy obecně tj. i lokality zpustlé, se značně extrémními, pro zemědělství nevyhovujícími poměry (např. skalnaté svahy, strže apod.). Ovšem zcela nejrozsáhlejší zalesňování zemědělských půd jistě proběhlo až na delimitovaných pozemcích po 2. světové válce. Tyto změny ve využití pozemků se týkaly především lokalit v pohraničních oblastech jižních a západních Čech, ale i severní Moravy a Slezska (Šindelář 1994). Celkem tak bylo za období 1946 – 1967 zalesněno na 103 456 ha zemědělských pozemků (Zásměta, Lazák 1970).

SOUČASNÁ PRAXE A SOUVISEJÍCÍ PRÁVNÍ PŘEDPISY V ZALESŇOVÁNÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PŮD

Celková výměra potenciálně vhodných pozemků k zalesnění činí v rámci České republiky 265 000 hektarů. Tyto pozemky jsou většinou situovány v podhorských a horských oblastech. Zalesňování není direktivně předepisováno, ale závisí zcela na požadavcích vlastníků půdy, kteří po splnění legislativních podmínek mohou žádat o udělení státní dotace. V současné době je značný zájem o zalesnění nevyužívaných zemědělských pozemků především ze strany soukromých vlastníků půdy, kteří mají zájem o tuto finanční podporu ze strany státu. Základním dokumentem pro provedení prací po splnění všech právních předpokladů, které umožní změnu druhu pozemku v katastru, je projekt zalesnění. Tento projekt je zpracováván odborným lesním hospodářem a po schválení dotčenými orgány státní správy se stává závazným dokumentem.

Vlastní problematika změny druhu pozemku a způsobu jeho využití, týkající se zalesnění zemědělských pozemků je v rámci ČR upravená následujícími základními právními předpisy:

zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných práv k nemovitostem

zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí České republiky (katastrální zákon) ve znění pozdějších právních předpisů

vyhláška č. 190/1996 Sb., kterou se provádí katastrální zákon v platném znění

zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny

zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů ve znění pozdějších právních předpisů (lesní zákon)

zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon)

Změna druhu pozemku je na základě výše uvedených právních předpisů podmíněna souhlasem dotčených orgánů státní správy. Tuto změnu je možné provést pouze na pozemku, který je identifikovatelný v terénu, tj. na parcele vyznačené v platné katastrální mapě. Po vydání souhlasného stanoviska orgánů státní správy (souhlas orgánu ZPF - § 9 odst. 6 z. č. 334/1992 Sb.) je možné přistoupit k podání žádosti o vydání rozhodnutí o využití území. Na písemný návrh účastníka je z podnětu stavebního úřadu zahájeno územní řízení. Návrh na zahájení řízení musí obsahovat:

- jméno/název, RČ/IČO a adresa/sídlo navrhovatele

- popis navrhovaného využití území
- označení místa, druhu a parcelní čísla pozemků, kterých se změna týká včetně dosavadního způsobu využití
- vlastnická nebo jiná práva k pozemku
- seznam a adresy všech známých účastníků řízení
- souhlas vlastníka (spoluvlastníků) pozemků dotčených návrhem
- údaje o splnění požadavků dotčených orgánů státní správy, získanými před zahájením řízení

Řízení je zakončeno vydáním územního rozhodnutí s platností dvou let ode dne nabytí právní moci. Poté vlastník písemně ohlásí katastrálnímu úřadu změnu druhu pozemku k zápisu do katastru a doloží ji rozhodnutím orgánu státní správy lesů o prohlášení pozemku za pozemek určený k plnění funkcí lesa (§ 3 odst. 4 z. č. 289/1995 Sb.)

Podpora zalesňování zemědělských půd státními finančními dotacemi je poskytována na první a opakované zalesnění, ochranu mladých lesních porostů proti buřeni a zvěři a dále je dotováno oplocování kultur s minimálně 30% zastoupením melioračních a zpevňujících dřevin (dále MZD). Dotační tituly zvýhodňují vyšší sazbou MZD oproti ostatním dřevinám. MZD jsou vymezeny pro jednotlivé hospodářské soubory vyhláškou č. 83/96 Sb. V letošním roce byly poprvé zavedeny dva typy sazeb, čímž bylo zvýhodněno zalesňování méně kvalitních půd pro zemědělské využití. K tomuto rozdělení jsou použity tzv. bonitované půdně ekologické jednotky - BPEJ, které zohledňují hlavní půdní jednotku, expozici a sklon terénu a hloubku a skeletovitost půdy.

Podmínkami pro získání dotace jsou:

- použití stanovištně a geneticky vhodného a výsadby schopného sadebního materiálu (zák. č. 289/95, list o původu)
- rozhodnutí o využití území (zák. č. 50/76 sb., o územním plánování a stavebním řádu)
- závazné stanovisko příslušného orgánu ochrany přírody při výměře nad 0,5 ha (zák. č. 114/92)
- doklad o odnětí půdy zemědělskému půdnímu fondu (zák. č. 231/99)
- projekt zalesnění a ochrany mladých lesních porostů (zpracovává odborný lesní hospodář)
- žadatel musí prokázat vypořádání všech splatných závazků vůči státním institucím

LESNICKÝ VÝZKUM VE VZTAHU K ZALESŇOVÁNÍ ZEMĚDĚLSKÝCH LOKALIT

Tabulka 1: Přehled pokusných ploch VS Opočno se zalesněním na zemědělské půdě

Lokalita	Výměra	SLT. (potenciál)	Rok založení	Použité dřeviny	Způsob založení
Skalka u Č. Metuje	6,1 ha	4S, 5S, 5K	jaro, podzim 2001	SM, JD, MD, BO, BK, JM, KL	mechanizovaně - RZS
Bystré	1,0 ha	5K	jaro 1997, 2001, 2002	SM, JD, MD, DG, BK, KL, JR, LP	ručně do naoraných pásů
Polom	1,3 ha	6K	jaro 2001	SM, JD, MD, BO, BK, JR	ručně do ornice
Branky	5,7 ha	3S, 4S	jaro 2000, 2001	SM, JD, MD, BO, DG, BK, DB, LP, JV, OS, JS, OL	ručně do zatravněné ornice

Souhrnné aktivity výzkumné stanice Opočno v problematice nelesních půd se týkají nejenom nových zalesnění na zemědělských pozemcích, ale i výzkumu v již existujících porostech na takových lokalitách. Jedná se například o dlouhodobý výzkum porostní výchovy ve smrkových porostech nebo v letošním roce naplánované aktivity řešení možností obnovy a stabilizace převážně smrkových porostů na bývalých zemědělských půdách. Tento článek se ale věnuje pouze nově zalesněným lokalitám. Cílem řešení tohoto okruhu je zhodnocení dřevinné skladby (volba obnovních cílů), návrh různého časového a prostorového uspořádání kultur podle konkrétních stanovištních podmínek na produktivně nevyužívaných nelesních půdách.

Na jaře 2001 byla založena série výzkumných ploch na zemědělských pozemcích. Tyto plochy byly situovány do 3. - 6. vegetačního lesního stupně na svěží a kyselé edafické kategorii. VP Skalka u České Metuje se nachází nedaleko Police nad Metují, VP Bystré a Polom v podhůří Orlických hor a VP Branky nedaleko Valašského Meziříčí v rámci PLO Kelčská pahorkatina. Všechny výzkumné plochy byly založeny na soukromých pozemcích s využitím spektra dřevin, které odpovídá konkrétním stanovištním poměrům, představě majitelů pozemků a požadavkům jiných dotčených organizací (např. SCHKO Broumovsko v případě plochy Skalka u České Metuje).

Dílčím cílem šetření je sledování prosperity dřevin vysazených různým způsobem do podmínek holé plochy. Na všech lokalitách (kromě VP Branky, kde bude měření provedeno na podzim 2002) bylo očíslováno a změřeno sto jedinců od každé z dřevin zastoupených na jednotlivých plochách. Předmětem biometrických šetření byl výškový růst v jednotlivých letech po výsadbě (Tab. 2) a tloušťka kořenového krčku po první vegetační sezóně. Všechny plochy byly oploceny proti škodám působeným zvěří a byly podle potřeby vyžínány.

Tab. 2: Přehled výškových přírůstků (cm) za rok 2001

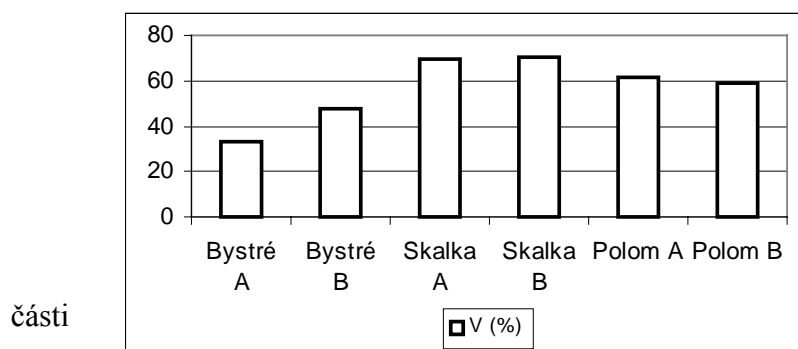
	Skalka	Polom	Bystré
SM	9,9	10,3	7,2
BO	10,9	7,2	
MD	4,7	11,0	16,7
JD	3,3	2,6	3,1
DG			13,3
BK	2,4	3,6	3,6
JM	1,1		
KL	1,1		7,6
JR		5,0	29,1
LP			4,4

PŮDNÍ POMĚRY VÝZKUMNÝCH PLOCH

Půdní poměry zemědělských lokalit určených k plnění funkcí lesa jsou v porovnání s charakterem lesních půd velmi specifické. Dlouhodobý vliv trvalých travních porostů a agrotechnických postupů (orba, hnojení) spolu s absencí dřevinné vegetace přispěl ke změně stanovištních poměrů, které jsou značně odchylné od potenciálně přírodního stavu, ale i od předpokládaného stavu pod obhospodařovanými lesními porosty. Vzhledem k tomu je do budoucna počítáno s rozšířením půdních šetření na lokalitách s desítky let starými porosty na bývalých zemědělských půdách.

Dvě pokusné plochy (Polom, Branky) měly v době zalesnění charakter jeden rok neobdělávané orné půdy. Lokalita Skalka byla kosenou bývalou pastvinou a plocha Bystré loukou. Plochy na bývalé orné půdě byly zalesněny ručně bez použití předchozí přípravy půdy do jamek. Na Skalce byl použit rýhový zalesňovací stroj nesený za traktorem UKT a na Bystrém byly stromky vysázeny ručně do vrstevnicově naoraných pásů.

Půdní vlastnosti byly zjišťovány na základě odběru smíšeného vzorku sondýrkou z části profilu od 0 do 60 cm hloubky. Analyzovány byly aktivní a výměnná půdní kyselost, výměnné půdní báze, hydrolitická acidita, maximální sorpční kapacita, sorpční nasycenost

části

Obr. 1: úroveň sorpční nasycenosti smíšených vzorků půd čerstvě zalesněných zemědělských půd na třech výzkumných plochách. VP Bystré – sorpčně nenasyčená půda, VP Skalka a Polom – slabě sorpčně nasycená půda.

(Obr. 1), obsah celkového uhlíku (humusu – Springel-Klee), výluh živin z kys. citronové (P, K, Ca, Mg) a obsah dusíku (Kjeldahl). Analýza byla provedena v privátní laboratoři Ing. J. Tomáše v Opočně. Každý odběr byl rozdělen na dvě lišící se zbarvením a strukturou a hloubkou v profilu tak, aby bylo možno zjistit zvláště vlastnosti různých částí půdního profilu (vzorky

„A“ a „B“). Profily odebraných vzorků na VP Skalka byly charakteristické ve svrchní části hnědou, písčitohlinitou zeminou, na kterou přibližně v hloubce 40 – 50 cm navazoval okrový hlinitopísčítý minerální horizont. Geologickým podkladem lokality jsou pískovcové sedimenty z období křídý. Profily vzorků odebraných na ploše Bystré se vyznačovaly ve svrchních 40 - 50 cm hnědou, písčitohlinitou zeminou, na kterou hlouběji navazovala písčitohlinitá, rezavě hnědá vrstva. Geologickým podkladem zde jsou fylity novoměstské série podorlického krystalinika. Z odebraných vzorků na VP Polom byla patrná vyšší míra homogenizace půdního profilu v důsledku orby. Mezi hlubší a mělké části profilu nebyl výrazný rozdíl v zrnitosti, ale pouze ve zbarvení zeminy. Svrchních 40 cm písčitohlinité půdy bylo zbarveno tmavě hnědě a pod tímto horizontem se nacházela hnědá, také písčitohlinitá vrstva. Geologickým podkladem lokality zde jsou také fylity novoměstské série podorlického krystalinika. Půdy lze na základě analýz charakterizovat jako sorpčně nenasyčené až slabě nasycené (Obr.1), mírně až středně kyselé, humózní. Zásoba dusíku ve spodním „B“ horizontu byla stanovena jako střední a ve svrchním „A“ horizontu jako dobrá. V případě sloučenin vybraných biogenních prvků (P_2O_5 , K_2O , CaO , MgO) nebyly zjištěny extrémní nedostatky v zásobě analyzovaných vzorků. Pouze na ploše Bystré byla v hlubším „B“ horizontu detekována nízká úroveň zásobení fosforem a ve vzorku „A“ se totéž týkalo i hořčíku. Následně byly také analyzovány vzorky prvního ročníku smrkového jehličí ze všech třech lokalit. Většinou zde nebyly zjištěny žádné deficity ve výživě posuzovaných prvků (N, P, K, Ca, Mg), pouze v případě dusíku byla ve vzorku jehlic detekována nízká úroveň výživy (Uhlířová 2000) potvrzená i odpovídajícím karenčním symptomem.

ZÁVĚR

Tento příspěvek si klade za cíl především pojednat o současné situaci v problematice zalesňování zemědělských půd v ČR, upozornit na aktivity lesnického výzkumu a pojednat o obecných pravidlech a legislativních postupech používaných při změně druhu využití pozemku z nelesní půdy na pozemky určené k plnění funkcí lesa. Autoři se záměrně nevěnují rozsáhlejšímu hodnocení výsledků především z důvodů krátkodobé existence výzkumných ploch (většina založena v r. 2001). Vlastní hodnocení dat, která jsou v současnosti shromažďována bude publikováno později. Je možné říci tolik, že některé z vysazených dřevin (douglaska, smrk, modřín) vykazovaly již v prvním roce po výsadbě slibný výškový

přirůst, ovšem zásadním požadavkem úspěšného odrůstání jakékoli dřeviny v podmínkách zemědělské půdy je dostatečné oplocení proti zvěři a důsledná ochrana kultur proti buření. Z celé výměry 265 tisíc hektarů určených v ČR k zalesnění nebude zcela jistě její většina zalesňována v krátkém časovém období několika málo let. Současné sociálně ekonomické poměry jsou totiž zcela jiné než například po skončení 2. světové války. Značný zájem o zalesňování výše zmíněných lokalit mají v současné době především soukromé osoby, které vlastní málo využívané, často svažitě zemědělské pozemky. Postup zalesnění je většinou ten, že po vynětí pozemků ze zemědělského půdního fondu (viz. kap. „Související právní předpisy ...“), vyhotoví odborný lesní hospodář zalesňovací projekt, který je realizován po schválení dotčených orgánů státní správy (okresní úřady). Čerpá-li vlastník pozemku dotaci na zalesnění, je orgány státní správy striktně vyžadováno dodržení všech náležitostí schváleného projektu (především dodržení zastoupení MZD).

LITERATURA

- ČERNÝ, Z. - LOKVENC, T. - NERUDA, J. : Zalesňování nelesních půd. Praha, Institut výchovy a vzdělávání Ministerstva zemědělství ČR 1995. 55 s. ISBN 80-7105-093-8
- ĎURKOVIČ, J. : Výskum riešenia delimitácie pôdneho fondu v súčasnosti. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 37. ISBN 80-88853-14-1
- JANEČKO - KRÉBES - CIFRA : Spustnuté pôdy a ich zalesňovanie. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1955. 130 s.
- JŮVA, K. - KLEČKA, A. - ZACHAR, D. a kol. : Půdní fond ČSSR. Praha, Academia (Bratislava, Veda) 1975. 477 s
- LALKOVIČ, M. - PAULENKA, J. : Problematika zalesňovania nelesných pôd na Slovensku v súčasnosti. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 43. ISBN 80-88853-14-1
- LIPTÁK, J. : Zalesňovanie a obhospodarovanie porastov na spustnutých pôdach. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 15. ISBN 80-88853-14-1
- PETRÁŠOVÁ, V. : Legislatívne, ekonomické a organizačné prostriedky v tvorbe programu zalesňovania nelesných pôd. In: Vedecké práce Lesníckeho výskumného ústavu vo Zvolene. 42. Bratislava, Príroda 1998, s. 207 - 231. ISBN 80-07-01126-9
- SERDEL, J. : O problémoch pri zalesňovaní spustnutých a nelesných plôch. Lesnícky časopis, 8, 1962, č. 5, s. 379 - 384
- SOJÁK, D. : Problematika zakladania intenzívnych porastov na príklade modelových výskumných plôch. Zprávy lesníckého výzkumu, 42, 1997, č. 2, s. 12 - 15.
- ŠINDELÁŘ, J. : K zalesňování nelesních půd v ČR. Lesnictví - Forestry, 40, 1994, č. 11, s. 495 - 499.
- ŠINDELÁŘ, J. : Zalesňování nelesních půd. Planeta '94, 2, 1994, č. 6, s. 38 - 41
- ŠVARC, B. : Příspěvek k otázce zalesňování málo úrodných polnohospodářských a neplodných pozemků v pohraniční oblasti Šumavy. In: Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR. Sv. 6. Praha, Státní zemědělské nakladatelství 1954. s. 57 - 77.
- TATÍK, J. : Súčasný program zalesňovania poľnohospodársky nevyužitelných pôd. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 49. ISBN 80-88853-14-1
- TUŽINSKÝ, L. : Delimitácia pôdneho fondu a história zalesňovania nelesných pôd. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 9. ISBN 80-88853-14-1

UHLÍŘOVÁ, H. : (ED.): Monitoring zdravotního stavu lesa v České republice. /Ročenka programu ICP Forests 2000/. Jíloviště-Strnady, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti 2000. 60 s.

UHLÍŘOVÁ, H. A KOL. : Symptomy poškození lesních dřevin (příručka usnadňující rozlišování příčin poškození). Praha, Ministerstvo zemědělství a VÚLHM Jíloviště-Strnady 1996. 244 s.

VRBATA, F. - ESCH, J. : Při zalesňování nelesných půd využijeme dosavadních zkušeností. Lesnická práce, 41, 1962, č. 3, s. 115 - 117

ZACHAR, D. : Zalesňovanie nelesných pôd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1965. 230 s.

ZÁVODSKÝ, J. : Praktické poznatky zo zalesňovania a obhospodarovania porastov na nelesných pôdach. In: Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. J. Prékop (ed.) Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene 1998. s. 23. ISBN 80-88853-14-1

SUMMARY

The object of this article is to describe concrete situation of the low-yield lands reforestation topic, point out the research activities and the land-law preconditions of reforestation in the Czech Republic. The research plots were mostly established in spring 2001 and results of computerized data will have been published later. First results of measured data show good height increment of some woody species (for example: Douglas Fir, Norway Spruce and European Larch), but an important prerequisite of their growth is a good fencing against the game and protection against a weed infestation. The reforestation of potentially suitable areas (265 thousand hectares) sure will not execute in large-scale areas soon, mainly because of different economical conditions in the Czech Republic. Nowadays practice of the reforestation depends on bylaws of the Czech Republic. It means after the agreement of the state executive administration is by forestry specialists worked up the reforestation project for landowners. Than the executive administration checks an achievement of reforestation project conditions, mainly in case of providing a financial allocation (important is to plant declared abundance of soil-improving woody species in the reforestation project).